

УДК 28+28-4

Кудин О. О.

*Кандидат філософських наук, викладач кафедри філософії та соціології
Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця*

КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОСНОВИ ІСЛАМСЬКОГО РАДИКАЛІЗМУ

Стаття присвячена аналізу функціонування ісламських радикальних організацій в сучасному світі, внутрішнім та зовнішнім взаємовідносинам між їхніми структурами. Розглядаються головні класифікаційні характеристики радикальних рухів в ісламі, аналізуються методи впливу на владу та суспільство в мусульманському світі.

Ключові слова: ісламізм, радикалізм, поміркований радикалізм, ультра-радикалізм, фундаменталізм, екстремізм.

У сучасному світі радикальний і фундаменталістський іслам є фактором світової політики, він набуває все більшого значення не тільки для внутрішньої політики мусульманських країн або держав зі значною кількістю мусульманського населення, але й для багатьох країн Заходу. Безперечно, що актуальною була і залишається проблема збереження етнічної й релігійної ідентичності мусульман в умовах діаспори. На нашу думку, саме релігійний фактор, особливо в зв'язку з політичними процесами, виступає як домінуючий в аспекті збереження ідентичності в діаспорі.

В процесі аналізу ісламського радикалізму слід звернути увагу на ті праці, що стосуються історії ісламу, його поширення в різних країнах; дослідження, що стосуються процесу формування головних напрямів ісламу; філософсько-релігієзнавчі роботи, що розглядають питання віровчення ісламу та його модифікацій, окремих положень віровчення ісламу, мусульманського релігійного права, процесів поширення і взаємодії ісламської релігії з державною політикою і культурою, характеристики функціонування ісламу в сучасному світі, а також теоретичні та методологічні положення із зазначеної проблеми містяться в працях відомих учених — С. Алієва, Г. Гарєєвої, С. Дружиловського, К. Полякова, Сейд аль-Кутба, Абу аль-Аля аль-Мадуді та ін.

Метою статті є класифікація ісламських радикальних рухів, а також характеристика ролі та місця мусульманських радикальних організацій в сучасному світі.

Ісламизм існує не тільки як деяка система уявлень про реалії діяльності мусульманських радикальних організацій, рухів, груп і т. д. Діяльність радикальних ісламських організацій є широким та багатоманітним явищем. Ісламісти використовують весь арсенал наявних в їх розпорядженні засобів та методів від правових до протиправних.

Ісламські радикали знаходяться при владі в Ірані та Судані. В Афганістані правлять представники радикального руху «Талібан», в Турції та Ємені Ісламісти входили в правлячу коаліцію до кінця 1997 року.

В інших країнах вони діють або легально, або нелегально, підлягають переслідуванням з боку правлячих режимів, або знаходяться на напівлегальних підставах. В більшості країн вони знаходяться в опозиції та являються основними противниками правлячих режимів.

Разом з тим, не зважаючи на багатоманітність радикальних ісламістських рухів та процесів, які в них протікають, можна виділити дві основні форми, які за методами діяльності відрізняють їх один від одного: «помірковано—радикальні» та «ультра радикальні (екстремістські)». І хоч ця класифікація носить досить умовний характер, тим не менше, вона сприяє формуванню правильного підходу до вивчення тієї чи іншої ісламської організації та визначення відповідного до неї відношення. Слід також відмітити, що далеко не всі радикальні організації можна однозначно віднести до тієї чи іншої форми діяльності, оскільки у багатьох із них об'єднуються обидва види діяльності. Такого роду структури можна називати ісламськими організаціями «змішаного» типу.

Тим не менше, не дивлячись на таку класифікацію, слід підкреслити те, що всі радикальні ісламістські угруповання об'єднує спільна мета—створення на території своїх країн «ісламських держав», що передбачає радикальні зміни по ісламізації всіх соціально-економічних та політичних інститутів держави. Мова йде про формування законодавчих органів у відповідності до законів шаріату, формування всіх гілок виконавчої влади відповідно до ісламської моделі суспільства та побудові так званої «ісламської економіки».

Єдиного уявлення про характер формування законодавчої та виконавчої влади на ісламських принципах серед ідеологів мусульманського радикалізму немає. Тому найбільшу увагу в цьому плані представляє

досвід ісламської республіки Іран, де протягом багатьох десятиліть здійснюється ісламське правління. Відомо що лідер «ісламської революції» аятола Р. Хомейні здійснив спробу реалізації в своїй країні розробленої ним концепції «ісламського правління» (веляят-а-факіх), яка входить в протиріччя з шаріатським догматом про неможливість існування третього ісламського шляху розвитку на принципах справедливості та покращенні благополуччя свого населення в результаті правильного управління країною зі сторони одного лідера — факіха.

Не дивлячись на неприйняття цієї концепції практично всіма вищими релігійними авторитетами в Іранській державі, які відстоюють принципи невтручання духовенства в неопосередковане управління державними справами [1, с. 61]. «Веляят-а-факіх» до цих пір являється опосередкованим фактором в державному управлінні Іранської республіки.

Відповідно до цієї концепції, органи влади в Ірані побудовані таким чином, що основне положення в політичній системі на всіх рівнях займаються релігійні діячі, а головною ланкою системи є духовний лідер держави.

Оскільки деякі існуючі елементи шіїтсько-ісламського радикалізму, які сприяли в період «ісламської революції» згуртуванню більшої частини опозиції на боротьбу проти шахської диктатури, тепер служать інтересам лише консервативного крила ісламістів. В зв'язку з цим ліберальні ісламісти добиваються створення громадянського суспільства в межах існуючого ісламського устрою, забезпеченню розвитку демократії та свободи слова. Саме М. Хатамі, який очолив ліберальне крило, ввів у політичний лексикон Іраку поняття «ісламська демократія», назвавши її однією з головних цілей «ісламської революції» [2, с. 30–31].

Аналогічна ситуація прослідковується в Судані де при владі знаходиться радикальний ісламський режим генерала аль-Башира, духовним авторитетом якого є лідер суданських фундаменталістів Хасан Турабі. Його ідеологія свідчить про повернення поглядів в сторону ісламського модернізму та реформізму. Втрачаючи свій крайній радикалізм з точки зору чистоти ідеологічної доктрини фундаменталізму, прихильники ісламістського «національного ісламського фронту» вже не могли бути повністю ототоженні з ультра-радикальними ісламськими формуваннями [3, с. 64–65].

Таким чином на прикладі Ірану та Судану можна побачити, що з часом ультра-радикалізм та експансіоністські замисли радикальних режимів, що приходять до влади, поступово під дією геополітичних чинників згасають.

«Ісламська держава» відповідно до поглядів ідеологів ісламського радикалізму, може бути побудована як мирним так і збройним шляхом. Якщо першого шляху придержуються помірковані ісламісти, то екстремісти вибрали збройний шлях в якості основного.

До помірковано-радикального руху відносяться організації, групи, лідери, які відмовилися від екстремістських а тим більше терористичних методів боротьби. «Ісламська держава» відповідно до поглядів «поміркованих», може бути побудована мирним шляхом. У цьому відношенні головний акцент вони роблять на ведення пропагандистської роботи серед населення. Здійснюється так званий «ісламський заклик» (да'ва) з ціллю завоювання голосів в ході вільних виборів та завоювання влади легітимним шляхом. характерним є те, що ісламські радикали відштовхуючи демократичні принципи державного управління все одно використовують їх для досягнення своїх цілей.

Одним з найбільш відомих ідеологів ісламського радикалізму являється засновником партії «Джамаат-а-Ісламі» пакистанець ал-Маудуді. Він вважається теоретиком ісламського фундаменталізму, автором популярної в мусульманському світі теорії «ісламської держави». Висунуті ним ідеї склали значний вплив на будівництво держави в Пакистані.

Характерним є те що за історію існування Пакистану погляди Маудуді значно еволюціонували від консервативно-утопічних ідей до визнання можливостей обмеженого використання демократичних інститутів в сучасному ісламському суспільстві [4, с. 237].

В основі теорій Маудуді лежить принцип верховенства суверенітету Бога. Це положення інтерпретується як володіння Богом законодавчою владою в юридичному та політичному відношенні. Перехідною ланкою між богом та народом виступає емір (або халіф) на якого покладається управління справами ісламської держави. Як писав Маудуді «...При проведенні виборів еміра особливо враховуються праведність, всебічне знання ісламу, вміння керувати народом в мирний і військовий час...» [5, с. 40]. Емір контролює всі гілки влади та кінцеве рішення приймається тільки ним. Як ми бачимо помірковані радикали дотримуються доволі централізованої організації влади та релігії.

Законодавча та виконавча влада в ісламському суспільстві повинна виконуватися строго відповідно до норм шаріату: по відношенню до питань, які допускають неоднорідне трактування, віддані релігії люди зобов'язані знайти правильне рішення, найбільш відповідне істинному смислу шаріату [5, с. 41].

Оптимальною формою правління теоретик вважав «неодемократію» на чолі ісламської держави вважав він повинні бути «улеми нового типу», які поєднують в собі набожність муджахіда з сучасним світоглядом [6, р. 217].

Маудуді виступав проти побудови ісламської держави силовим шляхом. В одній зі своїх лекцій він звертався до аудиторії не рекомендуючи здійснювати свою діяльність за типом підпільних угруповань та закликав до відторгнення зброї та насилля для зміни існуючого державного ладу. Він наголошував на необхідності пропаганди, спрямованої на розум та життя людей [7, с. 26–27].

Сучасні «помірковано-радикальні» ісламські утворення в деяких країнах діють легально (Алжир, Ємен, Йорданія та ін.), напівлегально (Єгипет, Алжир, Туніс та ін.) та нелегально (Сирія, Туреччина, Афганістан, підрозділи міжнародної організації Аль-Каїда тощо.)

Легально діючі помірковано-радикальні ісламські організації мають можливість безперешкодно поширювати свої ідеї підтримуючи демократичні принципи державного управління. Правлячі режими багатьох країн не в змозі припинити їхню діяльність оскільки їх заборона може призвести до розколу в суспільстві та виникненню екстремістських позицій.

Напівлегальні організації як правило відносяться до організацій змішаного типу. Ці організації створюють у своїх структурах дві підструктури: легальну та нелегальну (Брати-мусульмани, Хезболла). Легальні підрозділи здійснюють публічну діяльність направлену на залучення широких верств населення шляхом читання в мечетях проповідей відповідного змісту а також надання гуманітарної допомоги нужденним, будівництва мечетей, лікарень.

Учасники нелегальних помірковано-радикальних структур дотримуються екстремістських та допускають насильницькі методи у досягненні своїх цілей. В цьому відношенні вони нічим не відрізняються від ультра-радикалів.

Екстремістські радикальні організації в якості основного способу досягнення своїх цілей обирають збройну боротьбу використовуючи терористичні методи діяльності. Сама пропаганда для них являється допоміжним засобом для залучення в свої лави нових прибічників.

Відомий єгипетський теоретик та ідеолог екстремістського радикалізму С. Кутб висуває свою концепцію джайхіїлі (доісламський язичницький стан аравійського суспільства). На його думку в стані джайхіїлі перебуває весь сучасний світ включаючи і мусульманське суспільство. На думку вченого принципи віри сучасного суспільства

піддалися значному спотворенню. Згідно з цією тезою прихильники ультра-радикальних рухів можуть здійснювати такфір (звинувачення в невірі). С. Кутб вважає що сучасне ісламське суспільство не є мусульманським. Це суспільство невірних, які відійшли від істинного Ісламу. Тому Іслам потребує відродження але за допомогою насильницьких способів. Екстремістські радикали повинні закликати до ісламу в своїх діях, документах, конституціях [8, с. 64].

В діяльності сучасних екстремістських організацій прослідковується тенденція участі в злочинному бізнесі, що забезпечує екстремістам значні фінансові надходження за допомогою яких і забезпечується діяльність для якої ці організації створюються.

Не дивлячись на наявні відмінності між поміркованими та ультра-радикалами об'єднує їх спільна мета (побудова ісламської держави), яка штовхає їх до взаємодії. Хоча і екстремістські організації засуджують поміркованих в занадто лояльному відношенні до влади. Особливо наглядно ця взаємодія проявляється в організаціях змішаного типу, які включають в себе обидва крила та одночасно поєднують легальні та нелегальні методи роботи. Разом з тим в деяких арабських країнах (Лівія, Сирія, Туніс), де, не дивлячись на заборону діяльності поміркованих радикалів, не прослідковується значної терористичної активності. Дані обставини пояснюють наявність жорстоких авторитарних режимів, які не допускають ніякої політичної боротьби.

Висновки. Ісламський радикалізм, як і його крайні прояви—екстремізм та тероризм, є достатньо складним філософським та соціально-політичним явищем, яке має глибоке історичне, культурне та релігійно-догматичне коріння.

Центральною релігійно-філософською категорією Ісламу, особливо його фундаменталістських течій, виступає усвідомлене, абсолютне єдинобожжя яке вказує на зумовленість Богом діянь які робить людина, а також на нікчемність її буття за межами общини. В мусульманській релігійно-догматичній системі закладений основоположний принцип про те, що лише абсолютний монотеїзм детермінує єдність умми (общини) яка поклоняється єдиному Богу.

В радикальному ісламі ці принципи гіперболізуються. Специфіка релігійно-світоглядного відношення до світу в радикальному ісламі полягає в своєрідній колективно-орієнтованій формі соціальної мобілізації. Община—це головна світоглядна цінність світосприйняття мусульманіна-радикала. Все суспільство представляє собою ієрархію общин від її членів до ісламської держави та солідарності світу в цілому.

Ісламський радикалізм—це ідеологічна доктрина та заснована на ній соціально-політична практика, яка характеризується нормативним закріпленням ідеології політично-світоглядного та навіть збройного протистояння світу «істинного ісламу» по відношенню до світу «невірних».

Ісламський радикалізм має амбівалентний характер тому не має чіткого позитивного або негативного змісту. На цій основі в сучасному радикальному ісламському русі типологічно виокремлюються дві основні течії: «помірковано-радикальна» та «ультра-радикальна». Існує також проміжна течія яка включає в себе структури які відносяться до організацій «змішаного» типу. Традиційно ці напрямки відрізняються лиш тактикою діяльності яка може змінюватися залежно від різного роду обставин. Ця особливість є характерною в основному для організацій змішаної форми.

До помірковано-радикальних організацій відносяться: групи, лідери, структури, які хоча б формально відмовляються від терористичних методів боротьби. Для них характерні такі признаки: відмова від насилля як методу досягнення політичних цілей; признання легітимності світських режимів, готовність до компромісу з ними; використання пропаганди в якості основного методу діяльності та наявність легальних, або напів-легальних угруповань що входять до складу державного апарату.

Ультрарадикальні організації в якості основного способу боротьби використовують збройне протистояння та терористичні методи. Основними характеристиками екстремістського крила є: використання збройної боротьби; проведення терористичних акцій, як основного методу; непризнання легітимності правлячих режимів, безкомпромісна боротьба з ними; використання легальної пропаганди виключно як допоміжного засобу для залучення нових членів. Також для них є характерною децентралізація керівництва з метою підвищення живучості угруповань.

Ті та інші організації чи групи ставлять перед собою цілі по ісламізації усього суспільства та беруть за мету повернення до первинної чистоти ісламу.

Список використаних джерел.

1. Дружиловский С. Б. О теории и практике исламского правления в странах Среднего (Иран, Афганистан, Турция) / С. Б. Дружиловский // Ислам и / отв. ред. В. Я. Белокриницкий и А. З. Егорин. — М., 2001.

2. Алиев С. М. Современное исламское возрождение и его особенности (на примере Афганистана, Ирана и Турции) / С. М. Алиев // Ислам и политика / отв. ред. В. Я. Белокриницкий и А. З. Егорин. — М., 2001.
3. Поляков К. И. Особенности современного ислама / К. И. Поляков // Ислам и политика / отв. ред. В. Я. Белокриницкий и А. З. Егорин. — М., 2001.
4. Гареева Г. И. Исламский фундаментализм и опыт государственного строительства в Пакистане / Г. И. Гареева // Ислам и политика / Отв. ред. В. Я. Белокриницкий и А. З. Егорин. — М., 2001.
5. Маудуди А. А. Образ жизни в исламе. — М., 1993.
6. Maududi A. A. Islamic law and constitution. — Labore, 1960.
7. Маудуди А. А. Ислам сегодня. — М., 1992.
8. Кутб С. Ценности исламского представления. — Баку, 1997.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2015 р.

Кудин А. А. Классификация основ исламского радикализма

Статья посвящается анализу функционирования исламских радикальных организаций в современном мире, внутренним и внешним взаимоотношениям между их формированиями. Рассматриваются главные классификационные характеристики радикальных движений в исламе, анализируются методы влияния на власть и общество в мусульманском мире.

Ключевые слова: исламизм, радикализм, умеренный радикализм, ультра-радикализм, фундаментализм, экстремизм.

Kudin A. A. Classification based on Islamic radicalism

The article analyzes the functioning of Islamic radical organizations in the modern world, internal and external relationships between their structures. The main classifying characteristics of radical movements in Islam are considered, as well as methods to influence the authorities and society in the Muslim world are analyzed.

Key words: Islamism, radicalism, moderate radicalism, ultra-radicalism, fundamentalism, extremism.